

TÜRKÇEDE KİP KATEGORİSİ VE -YOR BİÇİMBİRİMİNİN KİPSEL DEĞERİ (MOOD CATEGORY IN TURKISH AND -YOR AS A MODAL MORPHEME)

Turgay Sebzeciöglü

Özet

Türkçe dilbilgisi kitaplarında kip belirsiz bir olgu olarak kalmış, kipi zaman ve görünüş kategorileriyle olan farkı tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu yüzden kip sınıflandırmasında kip, zaman ve görünüş kategorileri iç içe girmiştir. Bu sınıflandırmada -yor, bildirme kipi içerisinde yer alan bir zaman biçimbirimi olarak düşünülmüştür. Bu makalede -yor biçimbiriminin sürerlilik bildiren bir görünüş türü olduğunu, bildirme dışında çok daha başka kiplerle kullanılabildiğini ortaya koymaya çalıştık. Yazılı metinlerden seçmiş olduğumuz tümce örneklerini kip açısından incelerken, tümcelerin kipi üzerinde -yor'un niçin etkisiz bir işleve sahip olduğunu göstermek istedik.

Anahtar Sözcükler: kip, zaman, görünüş, yor

Abstract

Mood is an unspecified phenomenon whose distinctive features of tense and aspect have not been analyzed so far in traditional grammar books. Therefore, tense, aspect and modality categories are intertwined with mood. -yor was analyzed as a tense morpheme in indicative mood in studies.

In this article, we tried to exemplify that this morpheme is an aspectual morpheme with a progressive meaning and which can be used in different moods other than indicative. Sample sentences were examined in terms of their modal properties to show that -yor has a neutral function on the modality value of sentences.

Keywords: mood, tense, aspect, -yor

1. Giriş

Türkçede kip kategorisi, şimdiye kadar yeterince ele alınmamıştır. Bu yüzden gerek dilbilgisi kitaplarımızda gerekse dil üzerine yazılmış makalelerde kipten yüzeysel olarak bahsedilmiş, onun sınırlarını belirleyecek tanımlar ve sınıflandırmalar yapılmamıştır. Bu betimleme eksikliği Türkçedeki kip olgusunun belirsiz bir kategori olarak kalmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak, kip üzerine yapılan tanım ve sınıflandırmalardaki belirsizlikler ve eksiklikler gösterilmeye, kiptin doğru bir tanımı yapılmaya çalışılmış, ardından Türkçedeki kip sınıflandırması üzerine birkaç öneri sunulmuştur. Kiptin doğru anlaşılabilmesi için zaman ve görünüşten ve bu kategorilerin yine öneri niteliğindeki sınıflandırmalarından bahsedilmiştir. Bir sonraki bölümde -yor biçimbiriminin kipsel değeri ve tümcedeki kipleme görevi üzerinde durulmuş, bu ekle çekimlenen tümcelerin kipini -yor'un mu yoksa diğer biçimbirimlerin mi oluşturduğu örnek tümcelerle irdelenmiştir.

2. Türkçede Kip ve Sınıflandırması

2.1 Kip Kategorisi Üzerine Görüşler

Dilbilgisi kitaplarımızın kipe bakış açısını Zeynep Korkmaz'ın *Gramer Terimleri Sözlüğü*'ndeki kip tanımı yansıtabilir: "Kip, fiil kök veya gövdesinin gösterdiği oluş ve kılışın zaman ve şahıs kavramlarına bağlı olarak ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi, Türkçede kipler; bildirme kipleri ve istek kipleri olarak ikiye ayrılır" (1992: 103). Geleneksel dilbilgisinin kip anlayışını yansıtan Korkmaz'ın tanımına bakıldığı zaman, kiptin değil, sadece hangi yöntemle oluşturulduğu belli olmayan bir kip sınıflandırmasının tekrar edildiği görülmektedir.

Agop Dilaçar, geleneksel kip anlayışının dışına çıkar ve kiple ilgili aydınlatıcı bilgiler verir. Kiptin, "fiilin gösterdiği sürecin (vetire, process) hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istediğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam" olduğunu belirtir, kip sayısı hakkında şunları söyler: "Kiplerin sayısına gelince, bu sayı ne beştir, ne de ondur, ruh durumlarının sayısınca kip vardır"¹ (Dilaçar 1971: 106-

¹ A.Dilaçar bu makalesinde örnek olarak 60 kadar kip örneği vererek kiptin geleneksel dilbilgisinin iddia ettiği gibi sınırlı sayıda olmadığını örneklerle göstermiştir. A.Dilaçar'ın verdiği kip örneklerden birkaç tanesi şöyledir: Kesinlik kipi (catégorique): gitmiştir, gidiyordu; bağımlılık kipi (subjonctif): bırakmıyor ki gide-yim; şüphe kipi (dubitatif): acaba gitti mi; söylenti kipi (putatif): gidecekmış diyorlar; hayır dua kipi (bénédictif): üniversiteye gidesin, büyük adam olasın; bırakım kipi (voluntatif): ister gitsin, ister gitmesin.

107). Doğan Aksan da Agop Dilaçar gibi, kipi, tümcede beliren ruhsal bir durum olarak değerlendirmektedir: “Eylemin bildirdiği devinim, oluşum, kılınışın konuşan açısından ne tarzda; ne yolda yansıtıldığını gösterir. Bir bakıma açıklamada beliren ruh durumu da denilebilir” (Aksan 1995: 263). E. Erguvanlı-Taylan, kipi konuşmacının tümcesinde belirttiği olay, iş, durum karşısındaki yaklaşımı ve öznel tutumu olarak değerlendirmekte, dillerde sık rastlanan kip ayrımları olarak “istek, kesinlik, zorunluluk, niyet, tahmin, olgusalılık” gibi kipleri göstermektedir (Erguvanlı-Taylan 1993: 162). N. Engin Uzun’a göre kip, “konuşucunun tümcedeki önermeyi sunuş biçimi, bu önerme karşısındaki tutumudur” (Uzun 1998: 109). Fatma Erkman-Akerson ve Şeyda Ozil yaptıkları ortak çalışmada kipi şöyle açıklamaktadırlar: “Konuşmacı tümce biçiminde somutlaştırdığı önermesine kendi bakış açısını da ekler. Dile getirdiği olaya ya kendi tanık olmuştur, ya başkasının tanık olduğu, başkasından duyduğu bir olguyu anlatmak istemektedir ya da bir tahminde, bir istekte bulunmaktadır. Konuşmacının kurduğu tümcelere kattığı **istek, niyet, olasılık, zorunluluk, tanık olma/olmama** vb. gibi bakış açıları dilbilimde kip olarak adlandırılır” (F. Erkman-Akerson, Şeyda Ozil 1998: 55). Berke Vardar yönetiminde hazırlanmış *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde kip, yine tümcedeki konuşucunun tutumu merkez alınarak açıklanır (bkz. Vardar 1998: 141).

Agop Dilaçar’dan itibaren verdiğimiz tanımlarda ilk göze çarpan şey, net ve sınırları belli olan bir kip tanımının yapılmış olmasıdır. Geleneksel dilbilgisinin kip anlayışından farklı olan bu tanımların temelini şu iki nokta oluşturur:

Kip tümcedeki konuşucunun ruhsal durumunu ve iş, olay, durum karşısındaki tutumunu yansıtır.

Geleneksel dilbilgisinde söylendiği gibi sınırlı sayıda değil, insanın ruhsal durumları kadar kip vardır.

2.2 Kip, Zaman ve Görünüş İlişkisi

Kipin doğru bir tanımı için zaman ve görünüş kategorilerinin de eksiksiz betimlenmesi gerekmektedir. Bu üç kategorinin doğru betimlenmesi için her birinin birbiriyle ilişkilerini ortaya çıkaracak yöntemsel bir karşılaştırma ortaya konmalıdır. Türkçede dilbilgisel kategoriler büyük ölçüde görevsel bağımlı biçimbi-rimlere (ekler) yüklendiği için eylemden sonra gelen görevsel bağımlı biçimbirimlerin kip, zaman ve görünüş kategorilerinden birini taşıması doğaldır. Yalnız, geleneksel dilbilgisi kitaplarında zaman ve kipi aynı biçimbirimlere (*bildirme kipi*) yüklenmiş olması ve *tasarlama* kipi altında verilen biçimbirimlerin zamandan soyutlanması, bu kategorilerin birbirine karışmasına ve iki kategoriye ayırarak

sınırların ortadan kalkmasına yol açmıştır. Ayrıca bu biçimbirimler *görünüş* kategorisi açısından hiç ele alınmamıştır. Oysa kip, zaman ve görünüş kategorileri birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır (Uzun 1998: 105). Türkçe dilbilgisi kitaplarında bu üç kategorinin betimlenip birbirlerinden ayrılmamış olması çelişkilere ve bu çeliş-kilerin sonucu olan sınıflandırma hatalarına neden olmuştur. Bu bölümde sadece zaman ve görünüşün kısa tanımları yapılacak, bunlarla ilgili sınıflandırmalara diğer bölümde yer verilecektir.

Berke Vardar yönetiminde hazırlanmış *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde zaman kategorisi şöyle tanımlanıyor (Vardar 1998: 236): “Eyleme bağlı olarak gerçek ya da doğal sürenin çeşitli dilbilgisel bölümlerini belirten ulam ve bu ulama bağlı olarak ortaya çıkan altulamlardan her biri.” Aynı sözlükte zamana ilişkin olarak en sık rastlanan bölümlenin şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman bölümlenmesi olduğuna değinilmekte, yalnız bu ayrımın evrensel bir nitelik taşımadığı da belirtilmektedir. Zamanla ilgili yapılan bu tanım, dilbilgisi kitaplarındakilerle hemen hemen örtüşür. Asıl sorun yukarıda değinildiği gibi, Türkçe dilbilgisi kitaplarının görünüş kategorisinden hiç bahsetmemesi ve aslında görünüş bildiren kimi biçimbirimleri de zaman kategorisi içerisinde düşünmesidir.

Yine Berke Vardar yönetiminde hazırlanmış *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde görünüş ulamı şöyle tanımlanıyor (Vardar 1998: 111): “Eylemin anlattığı iş, oluş, edim vb.’ni konuşucunun nasıl gördüğünü belirten dilbilgisi ulamı. Zaman ulamından ayrılan görünüş, eylemin, bitmişliği, bitmemişliği, başlangıcı, gelişimi, sonucu, yinelenişi, vb. bakımından ele alındığını vurgular. Kimi dillerde görünüşün özel dilbilgisel öğeleri vardır.” Bu tanımda görünüşün özellikle *bitmişlik*, *bitmemişlik*, *yineleniş* gibi kavramlarına zamandan ayrılan önemli yönler olması açısından dikkat çekilmiştir. Görülüyor ki *görünüş* her ne kadar zaman kategorisine benzer gibi gözükse de ondan çok ayrı bir işleve sahiptir. Bundan dolayı ikisinin ayrı ayrı betimlenip değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu betimlemeler sonucunda bazı zaman biçimbirimlerinin aslında zaman değil görünüş, zaman biçimbirimlerinden bazılarının ise kip bildirebileceği ortaya çıkmaktadır. Bu gerçek, Türkçe dilbilgisi kitaplarındaki *bildirme kipleri* ve *tasarlama kipleri* şeklinde yapılan sınıflandırmanın ne kadar yanlış olduğunu gösterecektir. Ayrıca bu sınıflandırmada zaman ve kip sadece görevsel bağımlı işletim biçimbirimlerine yüklenmiştir. Oysa ki özellikle tümce kipinin oluşumunda sözcük hatta metin düzeyinde öğeler etkin rol alabilir.

Daha önce yapılan çalışmalara da dayanılarak kip, zaman, görünüş kategorileri ve bu kategorilerin sınıflandırılma yöntemleri için birkaç şey söylenebilir.

2.3 Kip, Zaman ve Görünüş Kategorileri için Sınıflandırma Denemeleri

2.3.1 Kip Sınıflandırması

Dilbilgisi kitaplarında kip, eylemin bildirdiği hareketlere göre ikiye ayrılır: *Ortaya çıkmış veya çıkacak eylemler* (bildirme kipleri), *ortaya çıkması tasarlanan eylemler* (tasarlama kipleri). Eylemler bu iki tip hareketi karşılamak üzere eylemin özelliğine göre bu iki temel biçime girerler (Özdemir 1967: 186; Ergin 1993: 237-274)

Bildirme (haber) kipleri; -AcAk, -mİş, -Ar, -mAz, -mA, -DI, -yor biçimbirimlerinden oluşurken tasarlama (dilek-şart) kipleri; -mAll, -sA, -In, -In(Iz), -sInAr, -AyIm, -Allm, -A biçimbirimlerinden oluşur.

Şöyle bir bakınca yukarıdaki sınıflandırmanın çelişkilerle dolu olduğu hemen görülecektir. Bildirme kipleri ortak bir kipe bağlı zaman biçimbirimlerinden oluşurken tasarlama kipleri zamandan soyutlanmış, her biri ayrı birer kiptirler. Kipler ikiye ayrılmakta birinin içi zaman, diğerininki ise sadece kip biçimbirimleriyle doldurulmaktadır. Üstelik bu sınıflandırmada kip kategorisi sadece biçimbirimler, dolayısıyla eylem öbeği çerçevesinde düşünülmüştür. Tüm dillerde olduğu gibi Türkçede de bu, kabul edilebilir görünmemektedir². (Kocaman 1983: 81)

Bu sınıflandırma bir başka açıdan da olumsuzluk içerir. Türkçe dilbilgisi kitaplarının yukarıdaki çelişkili kip ve zaman sınıflandırması, *bileşik zaman* kavramı açısından da büyük bir çelişki sergilemektedir (Uzun 1998: 111). Bilindiği gibi birleşik zamanlar geleneksel sınıflandırmaya göre üçe ayrılır:

1. Hikaye birleşik zamanlar: -AcAk + -DI, -MAII (y) + -DI, ...
2. Rivayet birleşik zamanlar: -Yor + -mİş, -SA (y) + -mİş, ...
3. Şart birleşik zamanlar: -DI (y) + -sA, -MAII (y) + -sA, ...

Eğer tasarlama kipi altındaki biçimbirimler zaman bildirmiyorlarsa -mAll (y) + DI, -sA (y) + mİş, -mAll (y) + sA gibi yapıların birleşik zaman oluşturamaması gerekir³.

Yukarıda söylenen çelişki geleneksel sınıflandırma kabul edilse bile ortaya çıkan bir çelişkidir. Şimdi bu sınıflandırmanın genel olarak yanlışlığına dair birkaç

² Bölüm (3. 1.)'de tümcenin kip oluşumunda görevsel bağımlı biçimbirimler dışında diğer tümce öğelerinin de etkin olduğu örneklenecektir.

³ Genel anlamda bildirme kipi başlığı altında verilen bütün biçimbirimlerin gerçekte zaman değil görünüş ya da kip bildirdiği de düşünülürse MIş + DI, yor + DI gibi biçimlerin bile birleşik zaman oluşturamayacağı kesin olarak görülmektedir.

örnek verelim. -mİş biçimbirimi bildirme kipi içerisinde verilmekte ve bu biçimbirimin belirsiz bir geçmiş zamanı işaret ettiği söylenmektedir. Oysa ki -mİş'in gerçekten bir zaman gösterdiği kabul edilse bile, bunun her zaman geçerli bir kural olmadığı çoğu tümcede açıkça görülmektedir.

a. Araba da arabaymış ha!

b. Güya çok zekiymiş!

c. Neymiş efendim, ben oraya ayağımı atarsam beni kovacaktım.

a tümcesinde *şaşıрма* ve *övgü*, b tümcesinde *alay*, c tümcesinde *hafife alma* kipleri vardır ve bu kiplerin oluşumunda -mİş'in görevi oldukça önemlidir. Bu tümcelerde -mİş'in belirsiz geçmiş bir zamanı değil, çeşitli kipleri gösterdiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu örneklerden onlarca verilebilir. Bu anlamda -mİş'in bazı tümce-lerde zaman bazı tümcelerde kip bildirdiğini söylemek, sadece zaman bildirdiğini söylemekten daha tutarlı görünmektedir⁴. Bir de yukarıdaki tümcelerin geçmişi değil, geniş bir zamanı⁵ gösterdiği düşünülürse -mİş'in yalnızca geçmiş zaman olarak varsayılan işlevinin bile genel geçer bir kural olmadığı anlaşılacaktır.

Geleneksel kip anlayışına göre *tasarlama* biçimbirimlerinin her biri birer kip bildirir. Bu iddia kabul edilebilir bir gerçektir; fakat bunların zaman bildirmediği iddiası birkaç örnek tümceyle bile kolayca eleştirilip çürütülebilir:

ç. Herkes sağlığına dikkat etmeli. (Herkes sağlığına dikkat etmelidir)

d. Keşke söyleneni yapsan. (Keşke söyleneni yapacak olsan)

Tasarlama biçimbirimlerinin ç tümcesinde geniş, d tümcesinde ise gelecek bir zamana gönderme yaptığı görülmektedir⁶.

Kip hakkında yapılan bütün bu açıklamalardan sonra nasıl bir sınıflandırma yapılabilir sorusuna cevap verilebilir. Geleneksel sınıflandırmada kip ve zaman kategorilerinin birbirine karıştığından, görünüşün ise tamamen gözardı edildiğinden bahsedilmiştir. Öyleyse yapılacak iyi bir sınıflandırmada bu üç kategori ayrı ayrı başlıklar halinde değerlendirilmelidir:

I. Kip

II. Zaman

III. Görünüş

⁴ “-mİş hem zaman hem kip bildirir” gibi bir önerme belki kabul edilebilir. Ancak bu önermeyi kabul etmeden önce Türkçedeki biçimbirimlerle ilgili şu sorunun net olarak cevaplandırılması gerekir: Türkçede dilbilgisel bir biçimbirim, birden fazla kategoriyi üzerinde taşıyabilir mi? Bu sorunun cevabı olumlu olduğu takdirde -mİş'in hem zaman hem kip bildirdiği düşünülebilir.

⁵ Bu tümcelerin zamanı tümcelerin genel anlamından çıkarılarak belirlenebilmektedir.

⁶ Bu tümcelerin zamanı da yine tümcelerin genel anlamından çıkarılabilmektedir.

Temel başlıklar yukarıdaki gibi belirlendikten sonra kip, iki şekilde sınıflandırılabilir. İlkinde, Türkçe anlatımlarda tespit edilen kipler başlıklar halinde verildikten sonra bu başlıklar içinde yer alabilecek biçimbirimler gösterilebilir:

1. Kesinlik Kipi: -DI, -AcAk, -yor, -DIr, -Im, -sIn

2. Olasılık Kipi: -mAlı, -DIr, -Ar, -Abilmek

Hangi kipe hangi ekler girecek sorusu ise uzun betimlemeler sonucunda netlik kazanabilir. Yukarıdaki sınıflandırma örneğinde görüldüğü gibi, kip bildiren biçimbirimler içerisinde *ek eylemler* ve *kurallı birleşik eylemler* de bulunabilmektedir.

Kipin ikinci bir sınıflandırması, kipsel işlevleri betimlenen biçimbirimlerin altına, bildirdiği kiplerin belirtilmesi şeklinde yapılabilir:

1. -sA

İstek kipi: Keşke ben de çocuk olsam! (Karadağ, 21)⁷

Korku kipi: Ya kendisini de çağırırlarsa, İhsan'ı hasta bırakarak gitmeğe mecbur kalırsa? (Tanpınar, 21)

2. -DIr

Bildirme kipi: Bu yol trafiğe kapalıdır.

Olasılık kipi: Muhtemelen onun içindir! (Yula, 11)

3. -mIş

Beğeni kipi: Gerçekten güzelmiş!... (Nesin, Fil Hamdi, 120)

İddia Kipi: Para bunları şımartmış. (Gezen, Salak Oğlum, 26)

Yukarıda kip başlığı altında verilen biçimbirimler, kip aktaran tüm öğelerin betimlenmesi halinde başka biçimbirimlerce kolaylıkla çoğaltılabilecektir. Bu betimlemenin sonucunda kiplerin yalnızca *bildirme* ve *tasarlama* kiplerinden oluşmadığı görülebilir.

2.3.2 Zaman Sınıflandırması

Zaman kategorisi biçimbirimlere göre sınıflandırılabilir⁸. Zaten yaygın olan da bu sınıflandırmadır.

⁷ Tümce örneklerini verdiğimiz yazarın bir kitabını taramışsak parantez içinde sadece soyadını, birden fazla kitabını taramışsak kitabının adını da verdik.

⁸ Bu sınıflandırma ve onun içinde gösterdiğimiz biçimbirimler, sınıflandırmanın şeklini göstermek amacıyla sadece örnek olarak verilmiştir. Örneğin -AcAK biçimbiriminin zaman bildirmediği iddia edilebilir (Uzun 1998: 113). Daha önce söylendiği gibi zaman ekleri diye bilinen eklerin bazıları betimlemeler sonucu görünüş ya da kip eki olarak kabul edilirse, zaman eki sayısı şu an kabul edilenden daha az olabilecektir.

1. *Geçmiş zaman:* -DI
2. *Gelecek zaman:* -AcAk
3. *Geniş zaman:* -Ar, -mAz, -mA

2.3.3 Görünüş Sınıflandırması

Görünüş kategorisi ise görünüşün türlerine göre sınıflandırılabilir. Görünüş biçimbirimleri hangi görünüş türüne giriyorsa o türün başlığı altında verilebilir. Ama kip sınıflandırmalarında olduğu gibi her görünüşe birden fazla biçimirim düşebilir.

1. *Süredlilik:* -yor, -Adur-
2. *Bitmişlik:* -dI

Kip, zaman ve görünüşle ilgili bu genel bakıştan sonra, özelde -yor biçimiriminin kip kategorisi açısından görünümüne bakılabilir.

3. -yor'un Kipsel Değeri

Bu bölümün asıl amacı -yor biçimiriminin kipsel değerini ortaya koyabilmek olduğuna göre sorulması gereken ilk soru şu olmalıdır: -yor gerçekten bir kip aktarır mı? Eğer -yor kipsel bir aktarımda bulunuyorsa yapılacak tek şey bu aktarımı betimlemek olacaktır. Eğer -yor bir kip işlevi taşımıyorsa, o zaman da hangi işlevi taşıdığı sorusunun cevaplanması gerekmektedir.

Bu sorunun cevabını bulabilmek için yüklemi -yor biçimirimini almış tümce örneklerine bakılacak, bu tümcelerde kip aktarımının bu biçimirimle yapıp yapılmadığı araştırılacaktır. Eğer içerisinde -yor bulunan tümcenin kiplemesini başka öğeler yapıyorsa bu öğelerin neler olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

3.1 -yor'un Tümceye Kipsel Etkisi

Bu bölümde içerisinde -yor bulunan tümce örnekleri verilecek, kipleme görevindeki öğelerin⁹ altı çizilecek ve tümcelerin kipiyle ilgili kısa açıklamalar yapılacaktır¹⁰.

⁹ Kipleme görevindeki diğer öğeler gibi (örneğin belirteçler, ilgeçler, ünlemler vb.) bileşik tümcelerdeki iç tümcelerin de tümcenin kipi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Ancak, bu çalışmadaki tümcelerde yalnızca basit tümceler kullanılmıştır. İç tümceler tümcenin kip anlamını pekiştirir ve netleştirir. Örneğin buyursama kipinde verilebilecek iç diyorum sana tümcesi iç tümcenin kipleme işlevine örnektir. Diyorum eylemi konuşucunun hem öfkesini hem de buyursamasını yansıtırken, iç eylemi de yine konuşucunun tutumunu netleştirir. Konuşucu sadece iç diyebilirdi; ama o zaman da söylediğinin yapılmamasından sabrı taşımış bir konuşucunun ruh hali tam olarak anlatılamazdı.

¹⁰ Bu çalışmada Türkçedeki kiplerin adlandırılması ve açıklanmasında betimleme yöntemi kullanıldı. Kuramsal çalışmalar için Kocaman (1983), Özsoy ve Taylan (1993), Ruhi, Zeyrek ve Osam (1997)'in çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

Bildirme Kipi

Büyük şehirlerimizden birinin parkında her sene kurulan bir panayırda çeşit çeşit eğlence yerlerinin arasında geziniyorum. [gezindim] (Ali, 73)

Rousseau'yla bir çağ başlıyor. [başladı] (Meriç, 105)

Yukarıdaki tümcelerde kipleme görevindeki öğelerin altı çizilmedi; çünkü tümcenin bütün öğeleri bildirme kipini aktarmakla eşit şekilde görevlidir. Evet, belki -yor da bu görevin bir parçasını oluşturmakta; ama bildirme kipinin oluşumu açısından gerekli bir öge konumunda olmadığı da açıktır. Çünkü bu tümcelerden -yor biçimirimini çıkartılıp yerine -DI biçimirimini¹¹ yerleştirildiğinde tümcenin kipinde bir değişiklik olmamaktadır. Bu da *bildirme* görevindeki bu tümcelerin kipinde

-yor'un bir etkisi olmadığını göstermektedir. Ancak tümcenin anlamında hiçbir değişiklik olmadığı iddia edilemez. Yalnız meydana gelen değişiklik kipsel değil, zamansal ya da görünüşsel olabilir. Kısacası -DI biçimirimini alan yukarıdaki tümceler halen bildirme kipindedir ve -yor biçimiriminin tümceden çıkması tümcenin kipinde herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır. Çünkü -yor'un taşıdığı işlev kip değil, *sürerlilik* bildiren *görünüş* işlevidir (Uzun 1998: 112). Bu durum aynı zamanda şu gerçeği ortaya koymaktadır: *Bir tümcede kip ve görünüş kategorileri bir arada bulunabilir.*

Şaşma Kipi

Ayol, ne var, ne oluyoruz? (A. Nesin, Geriye Kalan, 56)

İlk kez tanyorum böylesini.

Yıllar ne çabuk geçiyor.

İlk ve son tümcelerde kip işlevini *ne* soru adlı üstlenmiş, diğer öğeler kip oluşumunda yardımcı öge olarak kalmıştır. Ünlem bildiren sözcüklerin tümcenin kip işlevine olan etkisi ve belirleyiciliği oldukça fazladır¹². İkinci tümcede ise kip işlevi *böylesini* sözcüğü ve özellikle de *ilk kez* öbeğiyle yansıtılmıştır. Görüldüğü gibi *şaşma* kipinin oluşumunda da -yor'un tümcenin görünüşselliğini yansıtmak dışında herhangi bir işlevi yoktur.

¹¹ Burada -DI biçimirimini kullanmamızın nedeni -DI'nın bir zaman biçimirimini olmasıdır (Uzun 1998: 112). Bundan dolayı bu biçimirim tümcenin kipi konusunda aynı -yor görünüş biçimirimini gibi etkisiz eleman konumundadır.

¹² Ünlemler başlı başına bir tümce olduklarında da bir kip yansıtırlar: Hey! (Seslenme Kipi) Eyvah! (yakınma kipi) Bu durum, yalnızca çekimli eylemi olan tümcelerde kip bulunabileceği iddiasının yanlışlığını göstermektedir.

Azar Kipi

Ne oluyorsun? (Biraz bekle) (H. R. Gürpınar, Türk Hikaye Antolojisi, 49)

Sonra da kalkmışlar yaşıyoruz diyorlar. (Uygur, Denemeler, 20)

Yukarıdaki tümcelerin kipi yine bildirme kipinde olduğu gibi tüm tümcüye yayılmış durumdadır¹³. Ayrıca bu tümcelerin kipini sağlıklı bir biçimde ancak bağlamdan çıkartabiliriz. Eğer bu tümceleri sadece duysaydık, belki bağlama bile ihtiyaç duymadan vurgu ve tonlamadan bu tümcelerin kipini anlayabilirdik. Yazıya geçirilen tümcelerin kipini bulmak için vurgu ve tonlamaya bakamayacağımıza göre, bağlama bakmak daha uygun bir yöntem olarak görünmektedir. Bağlam içinde verilmeyen tümcelerin kipini bulmak zor olabilir hatta tümcelerin kipi bulunamayabilir.

Alay Kipi

Kalbinde geçenleri biliyorum: kan önce kulakçığa geliyor oradan karıncığa geçerek tüm vücuda yayılıyor. (Gezen, Sak Üstünde Damdağan, 33)

Tümcenin kipi yine tümcü öğelerinin tümüne yüklenmiş görünmektedir. Özellikle tümcenin kipini tümcü öğelerinin dilbilgisel görevlerinden çok sözlüksel anlamları oluşturmaktadır. Tümcenin kipi yine bağlamdan net olarak çıkarılabilir. Bu tümcüde de -yor *sürerlilik* bildirmekte, tümcenin kip oluşumuyla ilgili doğrudan bir görevi bulunmamaktadır.

Böbürlenme, Övgü Kipi

Tümcenin konuşucusu kendisini abartılı bir biçimde övebilir. Bu açıdan aşağıdaki bazı tümceler *abartı kipi* başlığı ile de ifade edilebilir. Özellikle bu kipte, şahıs eklerinin tümcenin kipi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Örneğin I. tekil şahısla kurulmuş, *Ben çok iyi araba sürerim*, gibi bir tümcü *böbürlenme kipi*nde yken, III. tekil şahısla kurulmuş, *Çok iyi araba sürer*, tümcüsü *övgü kipi*ndendir. Demek ki şahıs eklerini tümcenin kipini belirleyen önemli bir kategori olarak görmek gerekmektedir.

Ulan o da bir şey mi, benim babam bi öttürünce duvarlar zangırdayıp, mutfakta ne kadar çanak varsa hepsi yere düşüyor... (M. İzgü, Türk Hikaye Antolojisi, 325)

Bu tümcüde altı çizili öğeler tümcenin kip oluşumunda temel öğeler olarak görünmektedir. Yalnız, bu, tümcüdeki diğer öğelerin tümcenin kip oluşumunda rol almadıklarını göstermez. Bu yüzden tümcenin kipi için, kip, tümcenin bütünüyle

¹³ Bu arada ilk tümcüdeki kip işlevinin ağırlıklı olarak soru anlamıyla taşındığı söylenebilir.

yansıtılmıştır, denebilir. Bu tümcenin kiplenmesinde de -yor'un temel bir işlev yüklenmediği açıktır. Tümcenin yüklemine *düştü* şeklinde değiştirdiğimizde *övgü ki-pinin* değişmediği görülecektir. Demek ki *övgü kipi* bu tümcede -yor'dan bağımsız olarak oluşmuştur.

Yakınma, Şikayet Kipi

Ha babam çalış, de babam çalış, arkadaş fötür parası toplanmıyor. [toplaniyor] (Nesin, Aferin, 44)

Öyle boğazımı sıkıyor ki bu düşünce! (Meriç, 119)

A dostlar ayâl acısı hiçbir şeye benzemiyor... (H. R. Gürpınar, Türk Hikaye Antolojisi, 54)

Bir türlü anlamıyorlar... (Tanpınar, 334)

Görüyorsun ki, burada her dakikamız elem, matem, ızdırıp içinde geçiyor. (Seyfettin, 134)

Kipin işlevleri saptanırken *olumsuzlamanın* önemli ve belirleyici bir etkisi vardır. Bu yüzden kimi dilciler *olumsuzlamayı* bir çeşit kiplenme olarak düşünmektedir (Kocaman 1983: 83). İlk tümcede *olumsuzlamanın* kip üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir. Tümcenin yüklemi olumlanınca kipi de değişmektedir. Üstelik tümcenin anlamı bozulmaktadır. *Olumsuzlamanın* kipsel belirleyiciliği aşağıdaki tümcelerde de görülebilir:

a. Yarın eve gelmiyor.

b. Yarın eve geliyor değil.

a. tümcesinde kesin ve güçlü bir olumsuzluk varken, b. tümcesinde yumuşatılmış bir olumsuzlama vardır. Kısacası *olumsuzlama* konuşucunun tutumunu değiştirebilen bir kiplenme olarak tanımlanabilir.

En başta verdiğimiz ilk üç tümcenin kipsel işlevini daha çok dilbilgisel öğeler aktarmaktadır. Son tümcedeki altı çizili sözcükler tümcenin kipine daha çok sözlüksel bir katkıda bulunmaktadır. Bu sözcükler kaldırılıp yerine *mutluluk*, *neşe* ve *zevk* sözcükleri getirildiğinde tümcenin kipi de değişecektir: *Görüyorsun ki, burada her dakikamız mutluluk, neşe, zevk içinde geçiyor.* *Görüyorsun ki* ifadesinin de kipsel bir değeri vardır; ama bu değer tümce açısından ikinci sıradadır. Çünkü tümceden çıkarıldığında tümcenin anlamı daralıp zayıflasa da türü (yakınma kipi) değişmez. Son tümcedeki kipin *yakınma* olduğu biraz da bağlamdan çıkartılabilir. Tek başına alındığında *bildirme kipi* olarak da düşünülebilir. Yukarıdaki tümcelerin temel kiplenmesini görüldüğü gibi -yor değil, belirttiğimiz diğer öğeler yapmaktadır.

Düzeltilme Kipi

Hayır Hayır, ağlamıyorum. [ağlamadım]

Hâşâ, dil uzatmıyorum. [uzatmadım] (Pamuk, 21)

(Sen onun güldüğünü sanıyorsun). *Halbuki o ağlıyor.* [ağladı]

Bu tümcelerde de tümcenin kipini belirleyen ağırlıkla altı çizili öğlerdir. Altı çizili öğeler çıkarıldığında ya da değiştirildiğinde tümcenin kipi de değişecektir. Oysa -yor'un tümcenin kipi üzerinde böylesine güçlü bir etkisi yoktur. Bu da yine tümcenin yüklemi -DI ile çekimlendiğinde açıkça görülmektedir. -yor yerine kullanılan -DI biçimbirimi tümcenin kipinde hiçbir değişikliğe neden olmamaktadır. Demek ki -DI nasıl sadece tümcenin kipini değil zamanını aktarıyorsa, -yor'da yine kipini değil; fakat, -DI'dan farklı olarak görünüşünü aktarmaktadır ve bu yüzden her iki biçimbirim, tümcenin kipi konusunda etkisiz eleman durumundadır. Belki bu etkisizlik sıfır derecesinde değildir; ama yine de çok arka planda olduğu açıktır.

Eleştirme Kipi

*Beyhude yere Nuran'ı itham ediyorum*¹⁴... [ettim] (Tanpınar, 334)

İnsan düşünen tek varlık, neden kendi tezatlarını halletmiyor? [halletmedi] (Meriç, 112)

İlk tümceye *özeleştirme kipi* de denebilir. Özeleştiride konuşucunun kendisine ya da mensup olduğu gruba yönelik bir eleştirisi vardır. Bu yüzden *eleştirme kipi* içerisinde değerlendirilebilir. Tümcelerin yüklemeleri -DI biçimbirimi ile değiştirildiğinde kipleri değişmemekte, sadece -yor'un kattığı *sürerlilik* görünüşü yerine tümceye -DI'nın kattığı *geçmiş zaman* gelmektedir.

İnandırma Kipi

Vallahi anlıyorum. [anladım]

Çok içten söylüyorsunuz. [söyledim] (Selim İleri, Türk Hikaye Antolojisi, 363)

¹⁴ Bu tümcenin kip oluşumunda yüklem en önemli öge konumundadır. Yüklemdeki eylem sözlüksel anlamıyla tümcenin kipini belirlemiştir. Eleştirme kipi'ni itham et- eylemi neredeyse tek başına taşımaktadır. Bu tür kiplik eylemlerinin sayısı oldukça çoktur. Örneğin itham et- eylemiyle yakın anlamlı suçla-, eleştir-, kusur bul-, (suçu) yık- gibi eylemler de kiplik eylemleri içerisinde düşünülebilir. Bu eylemlerin kip açısından en belirgin özelliği bir duygu değeri (ruhsal ya da psikolojik değer) taşımasıdır. Duygu değeri taşıyan bu eylemlerin kipsel işlevine sözlüksel kipleme de denebilir. Bu eylemler anlamsal olarak sınıflandırılabilir: İstek bildirenler: iste-, yalvar-, dua et- Acıma bildirenler: Acı-, hüzünlen-, göz yaşı dök- Suçlama bildirenler: suçla-, eleştir-, kız-, kına- gibi. Bu başlıklar ayrıntılı bir incelemede başka alt başlıklara ayrılabilir: Övgü bildirenler: 1. Övgü: öv-, 2. Öz övgü: böbürlen- 3. Dolaylı övgü: imren-, gıpta et-, sev-, hoşlan- Hatta bu alt başlıklama eylemlerin çatı eklerine göre bile yapılabilir: Sevme bildirenler: 1. Tek yönlü sevme: sev-, içi git- 2. İşteş (karşılıklı) sevme: seviş- Duygu değeri taşıyan bu eylemlerin sınıflandırılması tümce kiplerinin betimlenmesinde büyük kolaylık sağlayacaktır.

İlk tümcede ağırlıkla tümcenin kipini belirleyen *vallahi* sözcüğüdür. İkinci tümcede ise kip, tümcenin tüm öğeleriyle bildirilmektedir. Yüklemeler *anladım* ve *söyledim* şeklinde değiştirildiği halde tümcelerin kipinde bir değişiklik olmamış ve böylece tümcelerin kipinde -yor biçim biriminin doğrudan bir etkisi olmadığı yeniden doğrulanmıştır.

Suçlama Kipi

Anlamsal olarak azar kipine yakındır. Bunun sebebi konuşucunun muhatabını suçlarken öfkeli bir ruh halini taşımasıdır.

Ama sen doğru konuşmuyorsun. [konuşmadın] (Babacanoğlu, 51)

Kaçıyorsun erkekçe çalışmaktan, yaratmaktan, dövüşmekten kaçıyorsun. [kaçtın] (Meriç, 109)

Bu tümcelerin kip oluşumunda -yor yine etkili bir öğe olarak görünmemektedir. Her iki tümcede de kip, tümcenin tüm öğeleriyle ortaya çıkmaktadır. Yalnız, birinci tümcede *sen* adının kullanılması, ikinci tümcede de *kaçıyorsun* tümcesinin tekrar edilmesi kipsel anlamı güçlendirmiştir.

Uyarı Kipi

Lösemi hastalığı çocukları sarıyor. [sardı]

Korsanlar geliyor! [*geldi]

Her iki tümcede de kip, tüm öğeler tarafından yansıtılmaktadır. Birinci tümcede yüklem *sardı* şeklinde değiştirilmesi ve dolayısıyla tümcenin kipinde bir değişiklik olmaması -yor'un kiplenme açısından önemli olmadığını göstermektedir. Ancak, ikinci tümce için aynı şey söylenemez. Tümcenin yüklemi *geldi* biçiminde değiştirilmiş ve bunun sonucunda kip türünde bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Tümcenin kipi *uyarı* iken *bildirme* olmuştur. Bu durum şimdiye kadar ispat etmeye çalıştığımız fikirle çelişmektedir. Çünkü bu, "*Korsan geliyor*" tümcesinde -yor biçim biriminin kipsel bir değer taşıdığını gösterir. Fakat en baştan beri söylediğimiz gibi tümcenin kipinde tüm öğeler etkili olabilirdi, -yor da buna dahil; ama -yor bi-rinci dereceden etkili bir öğe değildi. Peki ne oldu da *geliyor* yüklemi *geldi* olarak değiştirildiğinde tümcenin kipi değişti? Bu aslında açıktır: -yor'un taşıdığı *sürerlilik* birinci dereceden tümcenin anlamını, dolayısıyla kipini de desteklemektedir. Burda bir çeşit kip kategorisiyle görünüş kategorisinin iş birliği vardır. Korsanların gelmiş olması değil, geliyor olması ancak konuşucunun muhatabı için bir uyarı niteliği taşıyabilir. Olmuş bir olay için değil, olacak bir olay için uyarı yapılabilir. Bir olayın sürerliliği de o olayın bitmediğini ya da gerçekleşmediğini gösterdiğine göre -yor'un *uyarı kipi* ile iş birliği yapması doğaldır. Bu da -yor'un *korsanlar geliyor* tümcesinde kipsel bir işlev yüklendiğini değil, sadece *sürerlilik* anlamıyla tümcenin kipini desteklediğini gösterir.

Soru (Merak) Kipi

Ölüm nasıl bir şey, canın yanıyor [yandı] mu? (Pamuk, 10)

Acaba neredeler ne yapıyorlar? [yaptılar] (Karadağ, 30)

Bu tümcelerin kip oluşumunda *soru* işlevi birinci dereceden etkili dilbilgisel bir ögedir. Demek ki *soru* yapan ögeler tümcenin temel kipleme işlevini doğrudan doğruya yüklenilmektedirler (Lyons 1983: 276). Böylece *soru* ögeleri ya tümcenin kip oluşumunda birinci dereceden etkili olmaktadır ya da doğrudan tümcenin kipini, yani *soru kipini* oluşturmaktadırlar. Bu yüzden yukarıdaki tümcelerde de -yor değil, *soru*, tümcenin kipini belirleyen temel işlev olmuştur.

Soru biçiminde olan ama *soru* amacı taşımayan tümceler de vardır. Bu tip tümcelerde de *soru* işlevinin tümcelerin kipi üzerinde olan etkisi görülmektedir; çünkü *soru* işlevi bu tümcelerden çıkartıldığında tümcelerin kipi değişmektedir.

Ayşe gerçekten sigarayı bırakıyor mu? (Şaşırma)

O mu adam olacak? Hiç inanıyor musun? (Güvenmeme)

Çıkarım, Anlama Kipi

Yani bu adam sevilmek istiyor! [istedi] (Yula, 13)

Demek ki, değer diye düşünüyor. [düşündü] (Yula, 14)

Yani ve *demek ki* sözcükleri tümcenin kipini oluştururken, -yor sadece *sürerlilik* aktarmıştır.

Özlem Kipi

Onu uzun süredir bekliyorum. [*bekledim]

Beklemek eylemi sözlüksel anlamından dolayı tümcenin kipini belirlemektedir. Yalnız burada tümce kipinin *özlem* olduğu yine bağlamdan çıkartılabilir. Tek başına düşünüldüğünde *bildirme kipi* de sanılabilir. Yüklem *bekledim* şeklinde değiştirilmesi ise bağlama bile gerek kalmadan tümcenin kipini *bildirme* olarak değiştirmiştir. Burda da *uyarı kipi*nde açıkladığımız gibi, kip kategorisiyle görünüş kategorisi arasında tümcenin kipi açısından bir iş birliği söz konusudur. *Özlem* geleceğe yönelik bir ruh halini yansıttığından, ancak *bitmemişlik* ve *sürerlilik* bildiren bir biçimbirimle kullanılabilir.

Gücenme, İçerleme Kipi

Onca yıllık arkadaşına selam vermiyorsun [vermedin] ha!

Altı çizili ögeler her ne kadar kipleme görevinde birinci dereceden etkili ise de tümcenin kipini tam olarak belirleyen tüm ögeleridir.

Hüzün Kipi

Ayrılırken bir şeyler kopuyor [koptu] *içimde.* (Selim İleri, Türk Hikaye Antolojisi, 363)

Diğer tümcelerde örneklerini sıkça gördüğümüz gibi kip kategorisi tümcenin tüm ögeleriyle aktarılmaktadır. Yüklem *koptu* şeklinde değişmesiyle tümce kipi-

nin aynı kalması, -yor'un tümcenin kip oluşumunda önemli bir işleve sahip olmadığını ve tümceyi sadece görünüş açısından belirlediğini bir kez daha göstermiştir.

4. Sonuç

Daha önce de söylediğimiz gibi konuşucunun ruhsal durumu kadar kip sayısı olabilir. Burada sadece sınırlı sayıda örnekle yetinildi. İncelenen tümcelerin yüklemeleri -yor biçim birimiyle çekimlendiği halde -yor'un tümcenin kipi üzerinde doğrudan bir etkisi görülmemiştir. Ayrıca bu çalışmanın sonunda -yor'la ilgili şu iki özelliğin daha belirgin bir hale geldiği söylenebilir: Birincisi -yor'un zaman değil, *sürerlilik* bildiren görünüş kategorisi içinde yer aldığıdır. İkinci özelliği ise, -yor'un *bildirme* gibi genel bir kip türünün altında yer alan bir zaman ögesi değil, çok daha başka kipteki tümcelerin içinde yer alabilen bir görünüş ögesi olduğudur.

Bu çalışmada konuşucunun psikolojisine, ruh haline ve tutumuna göre incelenen tümcelerin kipleri adlandırıldı. Bazı kiplerin anlamsal olarak birbirlerine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bir kip, kendisine yakın olan başka bir kipi alt birimi olabilir. Örneğin *böbürlenme kipi*, *övgü kipi* içerisinde düşünülebilir. Aşağıda verilen grupta¹⁵ birbirine yakın kipler aynı grupta sıralanmaktadır¹⁶. Ayrıca görülecektir ki bir grupta yer alan kip diğer grupta da yer alabilir. Örneğin ç grubundaki *dua kipi*, e grubundaki *yalvarma kipi* ile aynı grupta düşünülebilir.

- a. Eleştiri, itiraz, suçlama, uyarı, emir, düzeltme, öğüt ve iddia kipleri
- b. Yakınma, çaresizlik, acıma, pişmanlık, kararsızlık kipleri
- c. Övgü, böbürlenme, memnuniyet, beğeni kipleri
- ç. Dua, teşekkür, nezaket, teslimiyet, alçakgönüllülük, görev üstlenme kipleri
- d. Öfke, tehdit, azar, suçlama, eleştiri, tahkir, yakınma, sitem kipleri
- e. İstek, hayal, özlem, yalvarma ve dua kipleri
- f. Kesinlik, inandırma, iddia, bildirme ve zorunluluk kipleri

Bu kip grupları genişletilebilir. Aralarındaki ilişkiler daha farklı gruplamalarla ifade edilebilir. Bu şekilde yapılan bir gruplama, kip incelemelerinde, özellikle sınıflandırma açısından büyük bir kolaylık sağlayacaktır.

¹⁵ Genel bir bakış açısı verebilmek adına örneği verilmeyen kipler de bu gruplamanın içinde gösterildi.

¹⁶ Aynı grupta toplanan kiplere ortak bir ad verilebilir. Örneğin a grubundaki kiplere eleştiri kipleri denebilir.

Kaynakça

- Aksan, Doğan (1995). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileri İle Dilbilim)*. Ankara: TDK.
- Ali, Sabahattin (1987). *Sırça Köşk*. İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Babacanoğlu, M. Demirel (1998). *Dört Oyun*. İstanbul: MEB.
- Berke Vardar ve diğerleri (eds) (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitab Evi.
- Dilaçar, Agop (1971). "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi". *TDAY Belleten 1971*, Ankara: TDK, 83-145.
- Ergin, Muharrem Ergin (1993) *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkman-Akerson, Fatma ve Ozil, Şeyda (1998). *Türkçede Niteleme (Sıfat İşlevli Yan Tümceler)*. Türk Diller Araştırmaları Dizisi: 22, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Gezen, Müjdat (1992). *Sak Üstünde Damdağan*. İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- Gezen, Müjdat (1997). *Salak Oğlum*. İstanbul: Mitoş Boyut Yayınları.
- Karaalioğlu, K. Seyit (1984). *Türk Hikaye Antolojisi*. İstanbul: İnkilâp ve Aka Yayınları.
- Karadağ, Şerafettin (1995). *Hey Gidi Günler*. İstanbul: MEB.
- Kocaman, Ahmet (1983). "Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler". *TDAY Belleten 1980-1981*, Ankara: TDK, 81-85.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Lyons, John (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş* (çev. Ahmet Kocaman). Ankara: TDK.
- Meriç, Cemil (1997). *Jurnal I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nesin, Aziz (1982). *Fil Hamdi*. İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Nesin, Aziz (1982), *Geriye Kalan*, İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Özdemir, Emin (1967). "Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış". *TDAY Belleten 1967*, Ankara: TDK, 177-203.
- Pamuk, Orhan (1998). *Benim Adım Kırmızı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ruhi, Şükriye; Zeyrek, Deniz; Osam, Necdet (1997). "Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler". *Dilbi-lim Araştırmaları 1997*, 105-111.
- Seyfettin, Ömer. *Bomba*. Ankara: Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Taylan, E. Erguvanlı-Özsay, A. Sumru (1993). "Türkçedeki Bazı kiplik Biçimlerinin Öğretimi Üzerine". *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, (13-14 Mayıs 1993)*, Ankara, 1-9.
- Tanpınar, Ahmet (1998). *Huzur*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Uygur, Mermi (1989). *Yaşama Felsefesi (Denemeler)*. İstanbul: Ara Yayınları.
- Uzun, N. Engin (1998). *Dilbilgisinin Temel Kavramları (Türkçe Üzerine Tartışmalar)*. Ankara.
- Yula, Özen (1996). *Toplu Oyunları (Ay Tedirginliği / Dünyanın Ortasında Bir Yer)*. İstanbul: Mitoş Boyut Yayınları.